

De Republiek in een tijd van

Kanttekeningen en een hulpmiddel bij de stofomschrijving

Docenten die in de komende examenjaren 2012, 2013 en 2014 met hun kandidaten het examenonderwerp 'Republiek in een tijd van vorsten' behandelen, moeten beducht zijn voor de nodige voetangels en klemmen. De stofomschrijving is erg kort. Zij scheert in ijltempo over ruim twee eeuwen ingewikkelde internationale politiek. De verbanden tussen de verschillende onderdelen zijn niet duidelijk omschreven.

Jan van Oudheusden is geschiedenisdocent en oud-hoofdredacteur van Kleio

De stofomschrijving Republiek in een tijd van vorsten is uiterst summier. In voorgaande jaren vormde zo'n stofomschrijving een gedetailleerd document, een bak met feiten. Die van Dynamiek en Stagnatie in de Republiek telde zestien bladzijden, en die van Dekolonisatie en Koude Oorlog in Vietnam veertien. Die uitgebreide teksten hadden het nadeel van overdaad, maar in elk geval boden zij aan docenten, katernschrijvers en examenmakers voldoende houvast om de complexe geschiedenislijnen met concrete feiten, personen en ontwikkelingen te ondersteunen. De makers van de nieuwe syllabus hebben zich daarentegen op het standpunt gesteld: in de beperking toont zich de meester. Feitelijk leveren zij slechts vier bladzijden tekst, plus een korte inleiding. Het thema beschrijft de voor- geschiedenis en geschiedenis van de Republiek (tot 1702) vanuit drie gezichtspunten: de politiek; de economie en de religie. Het eerste benadrukt de spanning tussen particularisme en centraal gezag. Het tweede de tegenstelling tussen vrijhandel en handelsbarrières. Het derde die tussen godsdienstvrijheid en

staatsgeregelde godsdienst. Daarbij wordt het internationale perspectief geboden door de leerlingen kennis te laten maken met wat er zich tegelijkertijd in Frankrijk en in Engeland afspeelde.

Uitkijken geblazen

Voor de docent die het thema Dynamiek nog in zijn hoofd heeft, is het uitkijken geblazen: er wordt niet meer gerept van geijkte sociaal-economische termen als gildenwezen, trafieken, sonttollen en commissiehandel. Nog wel aanwezig zijn onder meer: de moedernegotie, de wisselbank en Mare Liberum. Die keuzes komen over als tamelijk willekeurig. In de uitwerking worden de drie spanningsvelden niet steeds ingevuld. Zo moet de docent die het begrip 'particularisme versus centralisme' in de verf wil zetten, bij zorgvuldige lezing vaststellen dat het begrip particularisme helaas alleen in de inleiding wordt gehanteerd; in de eigenlijke tekst wordt het niet geconcretiseerd. Aan docent en leerlingen de taak om uit te gaan zoeken welke conflicten onder die noemer vallen.

Links: Dat Hendrik IV dezelfde persoon is als Hendrik van Navarra moet je maar weten.

Rechts: De kans om de culturele bloei van de Gouden Eeuw in de schijnwerpers te zetten is helaas genegeerd. Rembrandt, Bredero, Van Leeuwenhoek, Hooft: zij schitteren door afwezigheid.

vorsten

De docent die de contrasten tussen het centrum (Holland) en de periferie (de overige zes gewesten) wil behandelen, verspilt helaas zijn tijd. Nog sterker dan Dynamiek ademt het thema Republiek in een tijd van vorsten een geest van onbeschaamd hollandocentrisme. De bewoners van de buitengewesten zijn vrijwel tot non-entiteiten gereduceerd. In de vorige editie hadden ze tenminste nog een bescheiden plekje, al werden ze daar voorgesteld als een hobbit-achtig, eenvoudig volkje: simpele keuterboertjes van de zandgronden, zonder ontwikkeling of innovatiedrang. De stofomschrijvers van Republiek tussen vorsten hadden toch wel minstens de rol van bufferzone kunnen aanstippen die de Generaliteitslanden en de Zuidelijke Nederlanden tegen wil en dank vervulden in de oorlogen met de Zonnekoning. De kans om de culturele bloei van de Gouden Eeuw in de schijnwerpers te zetten is helaas genegeerd. Rembrandt, Bredero, Van Leeuwenhoek, Hooft: zij schitteren door afwezigheid. Het begrip cultuur is verengd tot religie. Maar een woord als 'inquisitie' ontbreekt dan weer. De aanname dat het humanisme van geleerden als Erasmus de wegbereider was van de Reformatie lijkt wat kort door de bocht. Merkwaardig is dat de voornaamste religieuze thematieken - zoals de betekenis van het humanisme, de strijd tussen Arminianen en Gomaristen en het tolerante klimaat in de Republiek - alleen voor vwo-kandidaten bestemd zijn. Voor havisten acht men die te hoog gegrepen. Het is overigens de vraag wat de vwo-docenten hun leerlingen over Descartes en Spinoza moeten bijbrengen, wier plaats in de filosofiegeschiedenis nauwelijks wordt aangestipt. De ingewikkelde internationale constellatie is op zijn zachtst gezegd tamelijk oppervlakkig benaderd. Wél de totstandkoming van de Anglicaanse Kerk, níet de impact van de Engelse Burgeroorlog. Wél de godsdienstvrede van Duisburg, amper of niet de verwoestende Dertigjarige Oorlog. Wél de Bloedbruiloft, niet de hugenotenoorlogen; die worden slordig gedateerd, en eigenlijk alleen genoemd wanneer ze door Hendrik IV worden beëindigd. Dat deze vorst dezelfde persoon is als de eerder vermelde Hendrik van Navarra moet je maar weten. Is dat nu zo'n verband dat we zelf moeten aanbrengen?

Collega-historicus Maarten Prak noteerde nog enkele andere slordigheden. Ik ben zo vrij enkele daarvan over te nemen: Rond 1566 was het calvinisme hier nog niet zo populair als wordt gesteld; lutheranen en doopsgezinden hadden meer aanhang. Het in het verdrag van de Unie van Utrecht gehanteerde begrip

'In de vorige editie werden de bewoners van de buitengewesten voorgesteld als een hobbit-achtig, eenvoudig volkje. Nu zijn ze helemaal afwezig. Een sterk staaltje hollandocentrisme'

'gewetensvrijheid' was maar relatief, aangezien elk gewest dat naar eigen goeddunken kon invullen. De economie van de noordelijke Nederlanden stond niet in dienst van het Spaanse Rijk, al wilde Filips II daar wel een graantje van meepikken. De betekenis van de Deductie van Vrancken was minder eenduidig dan de stofomschrijving suggereert. De handelsvloot van de Republiek was véél ouder dan de leerstof aangeeft. Johan de Witt behartigde als ambtenaar van het gewest Holland toch eigenlijk ook de belangen van de Republiek als geheel. De macht van Lodewijk XIV over zijn onderdanen was zeker niet absoluut; hij had rekening te houden met allerlei belemmeringen. De suggestie dat efficiëntere besluitvorming de neergang van de Republiek had kunnen voorkomen, negeert het feit dat Engeland en Frankrijk gewoon veel sterker werden. Tot zover Maarten Prak.

De opstellers hebben niet de moeite genomen een actuele literatuurlijst toe te voegen. Een lijstje van drie titels moet volstaan. Belangrijke auteurs zoals Van Deursen, Schama, Israel en Blockmans ontbreken. ►

Een schema als hulpmiddel

We moeten maar roeien met de riemen die we hebben. Voor mijn eigen gemak heb ik - evenals vorige jaren - een poging gedaan de letterlijke tekst van de leerstof in een schema te plaatsen, formaat: twee A4'tjes. Vijf kolommen (drie voor de Republiek, een voor Engeland, een voor Frankrijk), en vier tijdvakken, zo mogelijk voorzien van de nodige pijlen om verbanden aan te geven. Persoonsnamen staan vet, namen van geschriften gecursiveerd. Ik stel het schema graag beschikbaar. Ik hoop dat het bruikbaar is voor mijn collega-docenten en hun kandidaten. Ik wens ieder van u veel succes!

De Republiek in een tijd van

Politieke, religieuze en economische (voor)geschiedenis van de Republiek 1477-1702 en haar internationale context

Begin-jaar	POLITIEK Particularisme ↔ centralisme	ECONOMIE Vrijhandel ↔ handelsbarrières	RELIGIE Godsdienstvrijheid ↔ staatsgodsdienst	Ondertussen in Engeland	Ondertussen in Frankrijk
1477	Habsburg: vorsten willen centralisatie Karel V benoemt landvoogd + 3 centrale raden ↓ ↓ ↓	Vlaamse en Brabantse steden bloeien in handelsnetwerk In <u>Holland</u> komt commerciële landbouw op Moedernegotie levert graan ↓	REFORMATIE kath. ↔ prot. Humanisme (Erasmus) Vorsten (Karel V) onderdrukken andersdenkenden	Rol Parlement 1536 Anglicaanse Kerk staatskerk (Hendrik VIII) bij toerbeurt vervolging protestanten en katholieken	1e ideeën absolutisme Vervolging protestanten
	Belofte regionale autonomie → ← instemming met vaste belastingen		1555 (Duitse Rijk:) Godsdienstvrede van Augsburg		
1555	*1555 Filips II *1566 Smeekschrift Beeldenstorm * 1567 komt Alva OPSTAND tegen Filips II, o.l.v. Willem van Oranje * 1576 <i>Pacificatie van Gent</i> * 1579 <i>Unie van Atrecht; Unie van Utrecht</i> * 1580 Oranje vogelvrij * 1581 <i>Plakkaat van Verlatinghe</i> na Anjou+Leicester: * 1588 REPUBLIEK DER 7 VERENIGDE NEDERLANDEN	belastingen handelsblokkades plan 10e Penning → → → VERZET Economische groei, boerenvrijheid → schaalvergroting landbouw (=contrast met ENG: grootgrondbezit, en met FR: adel gericht op traditionele landbouw) Gewestelijke tolbarrières maar: Holland+Zeeland = eenheidsmarkt 1585 Val Antwerpen → Holland met Amsterdam centrum wereldhandel	Calvinisme groeit Willem van Oranje bepleit tolerantie. Dit botst met macht van orthodox-protestanten; beide toch samen in de strijd tegen Filips <i>Unie van Utrecht:</i> geloofsvrijheid; praktijk = gewetensvrijheid voor allen, maar eredienst alleen toegestaan aan calvinisten, dus niet aan katholieken, lutheranen, doopsgezinden, joden	Onrust tussen katholieken en protestanten Elizabeth I schept rust en orde → Einde ketter-vervolgingen, ondanks druk uit Rome en Spanje ENG. handelt o.a. op de Levant	Strijd tussen katholieken en protestanten (=hugenoten) 1572 Bloedbruiloft, maar Hendrik van Navarra ontkomt burgeroorlog tot 1598

Begin-jaar	POLITIEK	ECONOMIE	RELIGIE	Ondertussen in Engeland	Ondertussen in Frankrijk
1588	* 1588 ondergang Armada tegen de Republiek en ENG (Elizabeth) - prins Maurits; - landsadvocaat Oldenbarnevelt <i>Deductie van Vrancken</i> legde soevereiniteit bij de Staten. REP. = statenbond, maar Holland domineert * 1609-1621 12-jarig Bestand: machtsstrijd Maurits ↔ Oldenbarnevelt (deze wordt in 1619 onthoofd) * 1625-47 prins Frederik Hendrik (Stedendwinger) veroverde de a.s. Generaliteitslanden * 1648 Vrede van Münster	<u>ECONOMISCHE GROEI</u> Handelsbloei: Wisselbank en Beurs Amsterdam VOC: handels-nederzettingen (net als bij <i>East India Company</i> van ENG) WIC: kaapvaart en Δ-handel Hugo de Groot: <i>Mare Liberum</i> = vrije zee	Orthodox-protestanten overhand Arminianen ↔ Gomaristen Oldenbarnevelt: <i>Scherpe Resolutie</i> 1618 Synode van Dordrecht	1596 drievoudig verbond ENG + FR + REP ↔ SP East India Company Band Stuart-Oranje: huwelijk Willem II ♥ Mary	drievoudig verbond ENG + FR + REP ↔ SP 1598 Hendrik IV: <i>Edict v. Nantes</i> 1618-1648 Dertigjarige oorlog in Dl.: FR steunt prot., SP steunt kath.
1648	(Willem II 1647-1650) 1e Stadhouderloze Tijdperk 1650-1672 staatsgezinden ↔ prinsgezinden. raadspensionaris Johan de Witt is op hand van regenten * 1672 RAMPJAAR; REP overleefde door waterlinie, Willem III en Michiel de Ruyter - Willem III smeet coalities tegen FR v.a. 1688 personele unie met ENG	REP krijgt hinder van mercantilisme van FR (importheffingen) en ENG (1651 <i>Act of Navigation</i>) Handel loopt terug schulden → minder geld voor landsverdediging	Tolerant klimaat relatieve gewetensvrijheid Descartes Spinoza	Burgeroorlog (1642-1649) Karel I onthoofd Cromwell Lord Protector 1660 Karel II, afhankelijk van Parlement 1672 aanval op REP met FR 1688 <u>Glorious Revolution</u>: William III & Mary ↔ Jacobus II Bill of Rights Parl. monarchie	v.a. 1661: Lodewijk XIV regeert volgens regels van het absolutisme ↓ + begeert de Zuidelijke Nederlanden 1672 aanval op REP met ENG coalitieoorlogen: FR hegemonie voorkomen door Willem III
1702	(- 2e Stadhouderloze Tijdperk 1702-1747)	Dit schema is ook te vinden op www.vgnkleio.nl/kleio.			